

УДК 615.1: 378 (091)

**ІСТОРИЯ НАУКОВОЇ ШКОЛИ
КАФЕДРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІКИ ФАРМАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Немченко А.С., Панфілова Г.Л., Назаркіна В.М., Хіменко С.В.
Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна
economica@nuph.edu

У статті наведені результати аналізу розвитку наукової школи кафедри організації та економіки фармації в Національному фармацевтичному університеті. Визначені основні етапи та напрямки її розвитку у контексті політичних соціально-економічних змін, що відбулись у суспільстві на зламі століть. Авторами представлена характеристика сучасних теоретико-прикладних досліджень, що проводяться на кафедрі організації та економіки фармації та основні здобутки провідних науковців.

За умов активного розвитку світового фармацевтичного ринку та підвищення вимог суспільства до ефективності надання медичної та фармацевтичної допомоги населенню незалежно від соціального та матеріального статусу громадян у суспільстві результати наукових досліджень з організаційно-економічного напрямку дозволяють обґрунтувати доцільність розробки нових лікарських препаратів (ЛП). Сьогодні можна з впевненістю стверджувати, що дослідження вітчизняних вчених-організаторів формують теоретико-прикладний фундамент у побудові соціально адаптованих моделей фармацевтичного забезпечення населення, які відповідають світовим стандартам й вимогам.

У порівнянні з іншими науковими школами, що представлені у Національному фармацевтичному університеті, розвиток організаційно-економічної школи кафедри організації та економіки фармації (ОЕФ) значною мірою залежав від змін, що відбувались в оточуючому середовищі. Історичні,

політичні та соціально-суспільні зміни, що відбулись в Україні протягом ХХ-ХХІ століть, мали безпосередній вплив на становлення, подальший розвиток та визначення перспективних напрямків організаційно-економічних досліджень.

Наступною важливою характерною рисою вітчизняної організаційно-економічної школи кафедри є інтеграційний характер її формування, що обумовлений специфікою спектру проблем, що розглядаються, та особливостями розвитку сучасної системи фармацевтичного забезпечення як найпотужнішої сфери макроекономічного комплексу будь-якої країни, що активно розвивається.

До 50-х років минулого століття наукові дослідження з організаційно-економічного напрямку мали виключно прикладний характер та були спрямовані на вирішення локальних проблем у забезпеченні населення ЛП у бюджетній моделі радянської медицини. За умов існування СРСР, особливо до 50-х років, наявність об'єктивних проблем у лікарському забезпеченні населення з політичних причин навмисно замовчувалися, а актуальність таких досліджень не відповідала існуючій ідеології в країні. Тому логічним виглядає факт відсутності у колишньому Харківському фармацевтичному інституті (ХФІ) самостійної кафедри організації та економіки фармації. Кардинальні політичні та соціально-економічні зміни, що відбулись у країні після 1953 р. (смерть І.В. Сталіна) сформували об'єктивні передумови до активного розвитку організаційно-економічних досліджень у фармації. Так, у 1952 р. у ХФІ був створений курс «Організації фармацевтичної справи», а з 1956 р. запрацювала кафедра організації фармацевтичної справи. З цього моменту можна стверджувати про зародження «протошколи» з організаційно-економічного напрямку у сучасній фармації України.

З 1956 р. кафедру очолила доцент М.М. Литвиненко, яка започаткувала пошук основних напрямків систематичних наукових досліджень організаційно-економічного характеру. Наприкінці 50-х років минулого століття вперше в історії ХФІ створюється наукова основа для теоретико-прикладного вивчення

складових в організації ефективної фармацевтичної діяльності, саме виробничого процесу виготовлення лікарських засобів (ЛЗ) в умовах аптеки, організація праці аптекних працівників, визначення характеру рецептури Харківської області, дослідження системи лікарського забезпечення населення та закладів охорони здоров'я України тощо. Логічним завершення досліджень у зазначеному напрямку стала підготовка під керівництвом доц. М.М Литвиненко двох кандидатських робіт. Це дисертація доц. Н.І. Брильової («Лекарственное обеспечение Украины», ХГФИ, 1964 р.) та доц. Л.П. Бондаренка («Некоторые организационно-экономические проблемы производительности фармацевтического труда в хозрасчетных аптеках», ХГФИ, 1970 р.) [1].

Подальший розвиток та розширення спектру наукових досліджень здійснювалось під керівництвом доц. Н.І. Брильової, яка очолювала кафедру організації та економіки фармації (ОЕФ) з 1972 до 1985 р.

Саме в цей період сформувалась самостійна наукова школа доц. Н.І. Брильової з цілою низкою напрямків: вивчення характеру рецептури, праці фармацевтичних працівників, виробничих процесів госпрозрахункових аптек, оптимізації лікарського забезпечення населення та окремих категорій хворих. З ім'ям цього видатного вченого й педагога пов'язана науково-педагогічна доля багатьох сучасних вчених організаторів, які започаткували свої наукові школи та внесли значний внесок у розвиток вітчизняної фармацевтичної науки та практики.

Ще всередині 70-х років кафедрою ОЕФ вперше були проведені наукові дослідження з проблеми визначення потреби в ЛЗ: у 1965 році Харківському Аптечному управлінню були запропоновані нормативи споживання протитуберкульозних, а в 1966 році – серцево-судинних ліків.

В умовах існуючої у колишньому СРСР жорсткої централізованої адміністративної системи постачання населення ЛЗ та постійного дефіциту цілої низки препаратів, оптимізація у використанні обмеженого арсеналу ліків була актуальним завданням, котра виділилась в якості самостійного напрямку

наукової школи доц. Н.І. Брильової (рис. 1).

Рис.1. Виступ Н.І. Брильової на спеціалізованій вченій раді при ХФІ

У межах цього напрямку були захищені кандидатські дисертації з тематики визначення потреби в ЛЗ різних фармакотерапевтичних груп: маточних препаратах (доц. С.В. Хіменко, 1984 р.), протигрибкових засобах (доц. С.В. Новікова, 1987), антигельмінтних ліках (доц. В.Г. Андреев, 1990 р.). Тематика вдосконалення системи лікарського забезпечення населення України та окремих груп хворих знайшла свій подальший розвиток у дисертаційних роботах доц. Н.М. Омельченко (хворих на алкоголізм, 1983 р.), здобувачів кафедри ОЕФ – завідувача аптекою м. Єнакієва В.С. Кулішова (офтальмологічних хворих, 1984 р.) та системи управління лікарським забезпеченням в Україні (завідувачки науково-дослідною лабораторією ГАПУ МОЗ України В.М. Кашперська, 1987 р.), а також в Народній Республіці Бангладеш (аспірант МохаммедТаджул Іслам, 1984 р.).

Останнім учнем Н.І. Брильової вже в ранзі доктора фармацевтичних наук та професора кафедри менеджменту та маркетингу у фармації стала здобувач Н.А. Шрам, яка проводила дослідження стану здоров'я фармацевтичних працівників аптек (1996 р.). Подальший розвиток наукової школи доц. Н.І. Брильової був перерваний її передчасним уходом з життя 20 грудня 1997 р. [1].

На зламі історичних епох, що спостерігався в Україні на початку 90-рр. ХХ ст. не залишилось жодного напрямку фармацевтичної діяльності, яка б не

зазнала змін. Розпад СРСР та формування ринкової економіки й зародження вітчизняного фармацевтичного ринку вимагали від фармації наукових досліджень якісно нового рівня та змісту. Особливої актуальності набувають проблеми формування нових механізмів ціноутворення на ЛЗ, принципів державного управління фармацією, механізмів соціального захисту населення, організації ефективних моделей фармацевтичного забезпечення на різні патології за умов медичного страхування (МС) хворих тощо.

Виклик часу було прийнято проф. Немченко А.С., яка вже з кінця 80-х років фактично розпочала формувати принципово нову школу з вищевказаних актуальних наукових напрямків [5].

У 1992 р. А.С. Немченко захищає докторську дисертацію на тему: «Основні напрямки вдосконалення ціноутворення і організаційно-економічної діяльності торгівельно-виробничих структур фармацевтичного ринку» за спеціальністю 15.00.01 – технологія ліків та організація фармацевтичної справи (рис. 2).

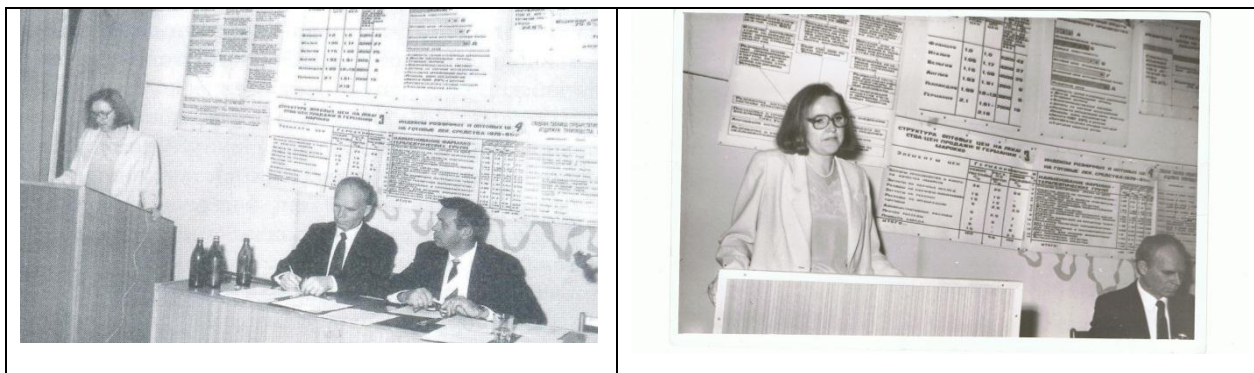

Рис.2. Захист докторської дисертації А.С. Немченко

У дисертації проведено аналіз фармацевтичних ринків з позицій цінового впливу. Проаналізовано вітчизняні й зарубіжні системи соціального та медичного страхування. Запропонована концептуальна модель розробки страхової рецептури в Україні. Були визначені проблеми ціни на ЛЗ при

переході фармацевтичних і аптечних підприємств на ринкові відносини, а також науково обґрунтовано структура ціни на готові та екстемпоральні ЛЗ, а також ведений принципово новий показник – витратомісткості виготовлення екстемпоральних ліків [3].

Вперше було розроблено методику розрахунку тарифів за виготовлення індивідуальних ліків та ліків за прописами, що часто повторюються. Запропоновано теоретичні підходи і розроблені методичні рекомендації з визначення тарифів за виготовлення і фасування ЛЗ та виробів медичного призначення, які пройшли широку апробацію в 1990–1991 роках і дозволили з 1991 року усій аптечній мережі СРСР, а в подальшому й у самостійних державах впровадити тарифи [3, 4].

На сьогодні вона підготувала 5 докторів наук: Карамішева Д.В. (2006 р.); Котвіцьку А.А. (2008 р.); Хоменка В.М. (2008 р.); Панфілову Г.Л. (2010р.); Косяченка К.Л. (2012 р.) (табл. 1). Ці потужні науковці мають вже своїх учнів і здатні не тільки зміцнювати та реалізовувати класичні напрямки наукової школи А.С. Немченко, але й формувати власні та новітні. На даний час проф. Немченко А.С. займається підготовкою одного доктора наук (доц. Назаркіну В.М.). У серпні 2015 р. у Казахському національному медичному університеті ім. С.Д. Асфендіярова успішно пройшов захист дисертаційної роботи Жакіпбеков К.С., наукове керівництво якого здійснювала проф. Немченко А.С. Окрім докторів наук, проф. Немченко А.С. підготувала 25 кандидатів наук (рис. 3, 4, 5), які гідно представляють наукову школу кафедри ОЕФ НФаУ у практичній фармації та в організації навчального процесу різних вищих медичних та фармацевтичних вузів країни.

**Наукова новизна докторських робіт, захищених на кафедрі ОЕФ
(науковий консультант проф. Немченко А.С.)**

Автор (рік захисту дисертаційної роботи)	Наукова новизна
Карамішев Д.В. (2006 р.)	Поглиблення існуючих та обґрунтування нових теоретичних положень і концептуальних підходів, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему формування цілісної методології управління охороною здоров'я на принципово нових засадах системних інноваційних перетворень з визначенням та застосуванням механізмів державного регулювання інноваційних процесів у відповідній сфері.
Котвіцька А.А. (2008 р.)	Поглиблення існуючих та теоретичне обґрунтування нових концептуальних підходів, які в сукупності розв'язують наукову проблему методології організації соціально-ефективної фармацевтичної допомоги пацієнтам, засновану на системі реімбурсації, впровадження якої дозволить поліпшити стан фармацевтичного забезпечення населення в Україні.
Хоменко В.М. (2008 р.)	Обґрунтування сучасних теоретичних підходів та концептуальних положень, що розв'язують важливу методологічну проблему удосконалення системи державного та регіонального управління фармацією на принципово нових засадах державної політики розвитку галузі з метою реалізації Національної лікарської політики.
Панфілова Г.Л. (2010р.);	Обґрунтування сучасних теоретико-прикладних та концептуальних положень щодо вирішення організаційно-правових та соціально-економічних проблем надання доступної та якісної фармацевтичної допомоги за умов медичного страхування відповідно до глобальних цілей НЛП та реалізації норм Належної аптечної практики.
Косяченко К.Л. (2012 р.)	Здійснено на сучасних засадах системи оцінки технологій в охороні здоров'я (НТА), з урахуванням світового досвіду та національних особливостей, теоретико-методологічне та наукове обґрунтування соціально-економічних механізмів та методів, зокрема референтного ціноутворення на ЛЗ, впровадження яких спрямоване на підвищення їх доступності.

Кандидатські дисертації
(науковий керівник – д. фарм. н., к. екон. н.,
проф. А.С. Немченко)

- **Рибак Іван Семенович** «Дослідження по вдосконаленню управління аптечною службою у нових умовах господарювання» 15.00.01, УкрФА, 1990р
- **Єрко Олександра Кузьмівна** «Організаційно-економічні проблеми ціноутворення на ліки за часто повторюваними прописами у нових умовах господарювання» 15.00.01, УкрФА, 1991р.
- **Чмихало Надія Василівна** «Удосконалення ціноутворення на лікарські засоби індивідуального виготовлення в нових умовах господарювання» 15.00.01, УкрФА, 1991р.
- **Мандрика Тетяна Іванівна** «Автоматизація процесу навчання та прийняття рішень по оптимізації просування фармацевтичних товарів» 15.00.01, УкрФА, 1992 р.
- **Чигринова Марина Геннадіївна** «Вдосконалення лікарського забезпечення психоневрологічних хворих України» 15.00.01, УкрФА, 1993 р.
- **Чернуха Віталій Миколайович** «Вдосконалення ціноутворення на лікарські засоби, що виготовляються аптеками індивідуально та в умовах малих фармацевтичних виробництв» 15.00.01, УкрФА, 1996 р.
- **Панфілова Ганна Леонідівна** «Розробка методологічних підходів до вдосконалення медикаментозної допомоги онкологічним хворим абдомінального та проктологічного профілів за умов страхової медицини» 15.00.01, УкрФА, 1997 г.
- **Гала Лілія Олексіївна** «Розробка основних принципів та підходів до безрецептурного відпуску лікарських засобів населенню в Україні» 15.00.01, НФаУ, 2002 р.
- **Подколзіна Марія Василівна** «Організаційно-економічні основи розробки формулярної системи фармацевтичного забезпечення хворих на стенокардію за умов обов'язкового та добровільного медичного страхування» 15.00.01, НФаУ, 2002 р.

Рис. 3 Кандидатські дисертації, що виконані під керівництвом проф.

**Кандидатські дисертації
А.С. Немченко за 1990-2002 рр.**
(науковий керівник – д. фарм. н., к. екон. н.,
проф. А.С. Немченко)

- **Галій Лариса Віталіївна** «Наукове обґрунтування та розробка методичних підходів до регулювання цін на лікарські засоби» 15.00.01 НФаУ 2004 р.
- **Жирова Ірина Василівна** «Методичні підходи до медикаментозного забезпечення хворих на цукровий діабет в умовах медичного страхування» 15.00.01 НФаУ 2004 р.
- **Глущенко Олена Миколаївна** «Методичні підходи до удосконалення системи цін і тарифів на лікарські засоби, що виготовляються аптеками» 15.00.01 КМАПО. 2008 р.
- **Котляревський Юрій Олексійович** «Організаційно-економічний механізм державного регулювання якості медичних послуг в Україні» 25.00.02. ХРІДУ. 2008 р.
- **Стрельникова Юлія Леонідівна** «Наукові підходи до лікарського забезпечення хворих на розсіяний склероз в умовах медичного страхування», 15.00.01, НФаУ, 2009 р.
- **Кубарєва Інна Валеріївна** «Науково-методичні підходи до формування соціально-економічної системи цін на лікарські засоби» 15.00.01 НФаУ 2009 р.
- **Подгайна Марина Валеріївна** «Наукові підходи до фармацевтичного забезпечення онкологічних хворих гінекологічного профілю в умовах медичного страхування»
- **Дьякова Лариса Юріївна** «Управління персоналом аптечних закладів відповідно до вимог належних практик», 15.00.01, КМАПО, 2010 р.
- **Беліченко Антон Вікторович** «Державне регулювання забезпечення населення лікарськими засобами в Україні», 25.00.02,
- **Федяк Ірина Орестівна** «Фармакоеконімічні підходи до вдосконалення лікарського забезпечення хворих на хронічний вірусний гепатит в Україні», 15.00.01, НФаУ, 2011 р.

Рис. 4 Перелік кандидатських дисертацій, що виконані під керівництвом проф. А.С. Немченко за 2004–2011 рр.

Кандидатські дисертації
(науковий керівник – д. фарм. н., к. екон. н.,
проф. Немченко А.С.)

Яковлева Ольга Станіславівна «Фармакоекономічні підходи до лікарського забезпечення хворих на наркозалежність в умовах медичного страхування», 15.00.01, ЗДМУ, 2013 р.

Жаркова Світлана Олексіївна «Фармакоекономічне обґрунтування принципів лікарського забезпечення хворих на рак шлунка та рак прямої кишки за умов медичного страхування», 15.00.01, НФаУ, 2014р.

Міщенко Вікторія Іванівна «Науково-методичні підходи до регулювання обігу парафармацевтиків в Україні» 15.00.01, НФаУ, 2014 р.

Монян Люсіне Сандроївна «Науково-методичні підходи до удосконалення фармацевтичного забезпечення хворих на грип та пневмонію», 15.00.01, НФаУ, 2014 р.

Терещенко Любов Володимирівна «Наукове обґрунтування принципів державного регулювання рецептурного та безрецептурного відпуску лікарських засобів в Україні», 15.00.01, НФаУ, 2015р.

Жакіпбеков Кайрат Сапарханович «Організаційне проектування фармацевтичної промисловості Республіки Казахстан», 6.Д074800 «Технологія фармацевтичного виробництва», КазНМУ ім. С.Д. Асфендіярова, Алмати, 2015р.

Рис. 5. Кандидатські дисертації, що виконані під керівництвом професора Немченко А.С. за період 2013–2015 рр.

Важливою та характерною рисою сучасної організаційно-економічної школи кафедри ОЕФ НФаУ є здатність до зрощення наукових кадрів для інших вищих медичних та фармацевтичних навчальних закладів України. Зазначений

факт формує позитивний імідж цієї потужної організаційно-економічної школи в цілому. Так, під керівництвом проф. Немченко А.С. були підготовлені та успішно захищені дисертаційні роботи Карамішевим Д.В. (доц. ХРІДУ при Президентові України), Хоменком В.М. та Жарковою С.О. (співробітники Донецького національного медичного університет ім. М. Горького), Галою Л.О. (доцент Національного медичного університет ім. О.О. Богомольця), Федяк І.О. (доцент Івано-Франківського національного медичного університету Яковлевою О. С. (доцент Запорізького медичного університету).

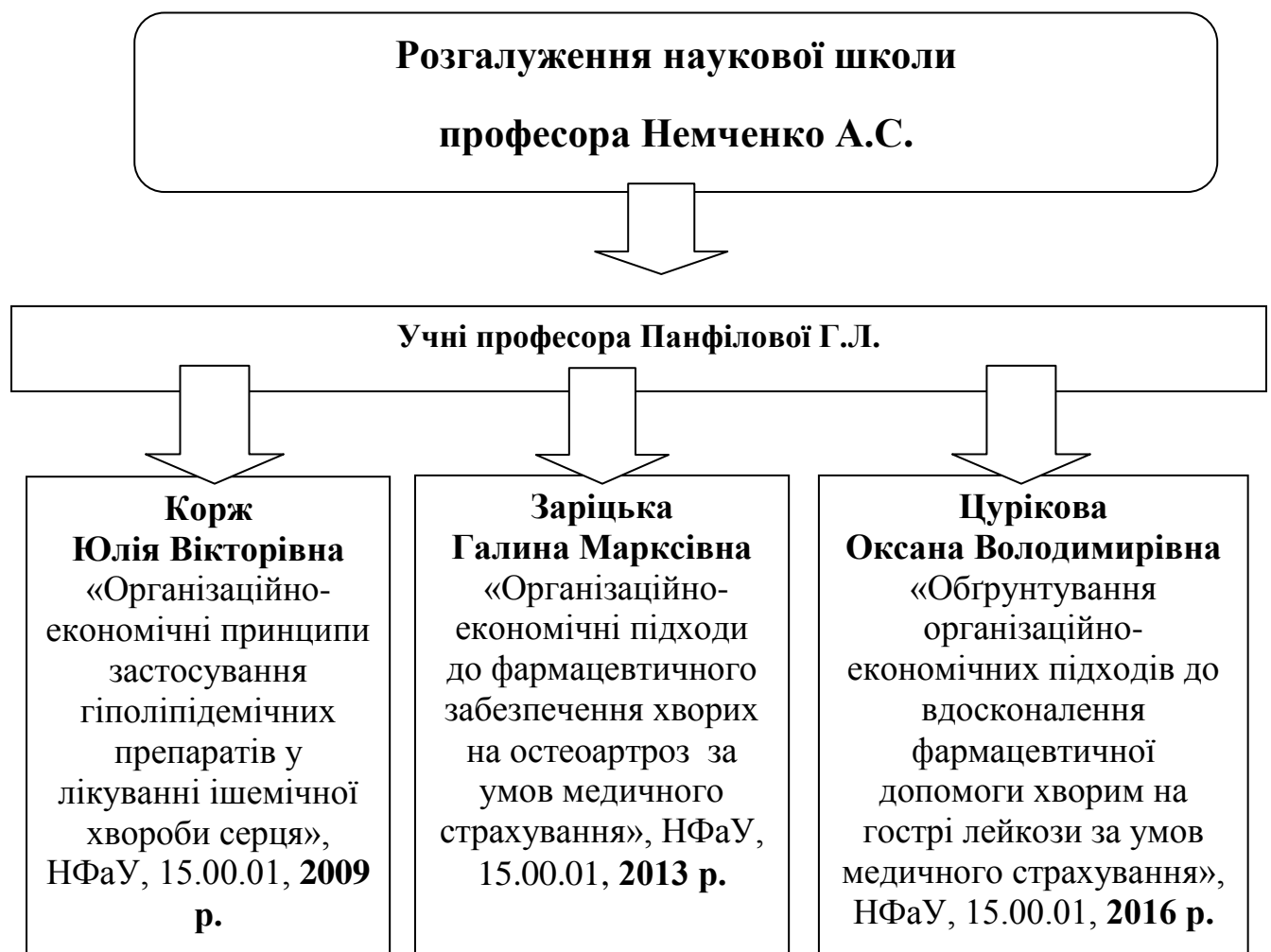

Рис. 6 Кандидатські дисертації, що виконані під керівництвом професора Панфілової Г.Л. за період 2009–2016 рр.

Одним із найважливіших характеристик наукової школи проф. Немченко А.С. є здатність її учнів до ефективного наукового пошуку та підготовки аспірантів та докторантів (рис. 6).

Насамперед під керівництвом проф. Котвіцької А.А. підготовлено 8 кандидатів та 1 доктора фармацевтичних наук, а проф. Панфіловою Г.Л. – 3 кандидата наук за спеціальністю 15.00.01.-технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація (рис. 7).

Посіяне насіння наукового підходу до вирішення нагальних проблем фармації вже дають свої гідні плоди на ниві підготовки фахівців для фармацевтичної галузі України.

Рис. 7. Захист Г.Л. Панфіловою докторської дисертації

За час роботи в НФаУ А. С. Немченко створила потужну організаційно-економічну школу за такими напрямками наукових досліджень:

- теоретичне обґрунтування та реалізація сучасних принципів державного управління фармацевтичною галуззю й державного регулювання рецептурного та безрецептурного відпуску ліків, а також парафармацевтичних товарів;

- створення соціально-ефективної методології ціноутворення на ЛЗ та ВМП, у т.ч. механізмів державного регулювання їх доступності у відповідності до вимог Національної лікарської політики;
- удосконалення науково-методичних підходів до визначення цін і тарифів на ЛЗ, що виготовляються в умовах аптеки;
- розробка соціально-ефективних механізмів та методів (референтного ціноутворення, реімбурсації, ін.) в умовах медичного страхування;
- фармакоеконімічне моделювання процесу надання фармацевтичної допомоги хворим на різні патології;
- наукова розробка сучасної методології управління якістю як важливої складової організації ефективної роботи аптекних закладів на основі впровадження належних практик GSP, GDP та GPP;
- обґрунтування соціальних та етичних норм та правил фармацевтичної діяльності, а також розробка й впровадження Етичного кодексу фармацевтичних працівників [2-4, 6].

Широко відомі в Україні й за кордоном результати наукових розробок наукової школи кафедри ОЕФ знаходять повсякденне практичне застосування, складають основу низки нормативно-правових актів державного значення: Законів України, Постанов Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, численних методичних рекомендацій.

Живучи в бурхливий час змін, можна з повною мірою відповідальності стверджувати про наступне. Сьогодні, коли кожен прожитий день стає історією, діяльність науковців кафедри ОЕФ наповнена наполегливою та творчою працею, яка спрямована на вирішення проблем підвищення ефективності фармацевтичного забезпечення населення за різними напрямками та побудові соціально орієнтованої моделі розвитку вітчизняної фармації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія кафедри організації та економіки фармації Національного фармацевтичного університету: монографія / А. С. Немченко, С. В.

- Хіменко, О. В. Винник та ін.; За ред. А. С. Немченко. – Х. : НФаУ, 2016. – 266 с.
2. Немченко А. С. Державне регулювання та контроль діяльності аптечних закладів / А. С. Немченко, В. М. Назаркіна: Монографія. – Х. : Ависта-ВЛТ. – 2011. – 232 с.
 3. Немченко А. С. Фармацевтическое ценообразование : Монография. – Х.: Фирма«Радар», 1999. – 290 с.
 4. Немченко А. С. Ціноутворення на лікарські засоби / А. С. Немченко, К. Л. Косяченко, О. А. Немченко: Монографія. – Х. : Вид-во ФОП Вировець А. П. Видавнича група «Апостроф», 2012. – 304 с.
 5. Панфілова Г. Л. Організація фармацевтичної допомоги населенню в умовах медичного страхування / Г. Л. Панфілова, А. С. Немченко, О. А. Немченко / Монографія. – Х. : «Ависта-ВЛТ», 2009. – 228 с.
 6. Хрестоматія фармацевтичного качества / Ю. В. Подпрудников, А. А. Ишмухаметов, А. С. Немченко и др. : Монография – М. : ООО «Группа ремедиум», 2015. – 432 с.

Резюме.

В статье приведены результаты анализа развития организационно-экономической школы кафедры организации и экономики фармации Национального фармацевтического университета. Определены основные этапы и направления её развития в контексте политических социально-экономических изменений, которые произошли в государстве, обществе и фармации на изломе веков. Авторами представлена характеристика современных теоретико-прикладных исследований, проводимых на кафедре организации и экономики фармации и основе достижения ведущих ученых.

Resume

The article presents the results of the analysis of the organizational and economic school at the National University of Pharmacy. The basic stages and directions of its development in the context to the political social and economic changes that have take nplace in society at the turn of the century. The authors of the characteristic of modern the or etical and applied research conducted at the Department of Organization and Economy of Pharmacy and the main Achievement so fleading scientists.